

Uppförande av gårdshus - Riddaren 8

Humlegårdsgatan 5, Östermalm, Stockholm

Antikvarisk förundersökning och konsekvensanalys

2021-10-05

Nyréns Arkitektkontor

Innehåll

Inledning	4	Analys av ombyggnadsförslagets påverkan på kulturhistoriska värden	22
Antikvarisk konsekvensanalys - slutsatser	6		
Historik	8	Bedömning av varsamhet och påverkan på kulturhistoriska värden	22
Kvarteret Riddaren innan 1850	8		
Ladugårdslandet blir till det moderna Östermalm - efter 1850	9		
Byggherre, arkitekt och byggmästare Emil Hawerman	10		
Ursprunglig konstruktion och fasader	11		
Ursprunglig gårdsmiljö	12		
Interiörer	13		
Bevarandestatus	14	Källor	26
Exteriör	14		
Innergårdens förändringar	14		
Interiör	16		
Kulturhistoriskt värde	18		
Beskrivning av förslaget	20		

PROJEKTINFORMATION

Beställare: Bernow och Partners AB, via Kerstin Bernow

Nyréns kulturmiljö:

Fredrik Innerstedt, uppdragsansvarig byggnadsantikvarie, cert. sakkunnig kulturvärden (k)

Urban Nilsson, granskande byggnadsantikvarie, cert. sakkunnig kulturvärden (k)

Nyréns Arkitektkontor

Fotografier där inget annat anges Nyréns Arkitektkontor AB

Ritningar och planer av förslaget är utförda av Bernow och Partners AB

Inledning

Bakgrund och syfte

Fastighetsägaren GA Fastigheter planerar en ombyggnad av Riddaren 8 som innebär uppförandet av ett nytt gårdshus i fastighetens södra del. Gårdshuset planeras att omfatta både bostäder och lokaler för kontor, handel och/eller restaurang. Det senare skulle även öka tillgängligheten till fastigheten. Nyréns arkitektkontor har anlitats av Bernow och Partners AB för att ur ett kulturhistoriskt perspektiv konsekvensbeskriva byggärendet. Konsekvensanalysen utgörs, utöver en bedömning av hur byggnadens kulturhistoriska värden påverkas av den föreslagna förändringen, även av en kulturhistorisk utredning av fastigheten.

Efter att utredning och konsekvensanalys för digställt har samrådshandling, *Förslag till detaljplan, S-Dp 2020-05832-54*, daterat 2021-10-05, upprättats.

Rapportens layout är skapad i liggande A4-format.

Fastighetsuppgifter

Fastighetsbeteckning: Riddaren 8

Adress: Humlegårdsgatan 5

Byggår: 1863

Byggherre: Emil Hawerman

Arkitekt: Emil Hawerman

Byggmästare: Emil Hawerman

Granskad handling

Det granskade byggärendet utgörs av en programskiss från 2021-03-12, upprättad av Ber-

Ortofoto från 2019 med fastigheten Riddaren 8 markerad med röd linje.

Källa: Lantmäteriet.

now och Partners arkitekter. Programskissen har reviderats 2021-08-11.

Relevant lagstiftning

Plan- och bygglag (2010:900)

Generella varsamhetskrav enligt Plan- och bygglagens (PBL) 2 kap. 6 § gäller:

"Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kul-

turvårderna på platsen och intresset av en god helhetsverkan, [...]"

Stockholms stadsmuseums klassificering innebär att ombyggnaden prövas mot bestämmelser om varsamhet och förvanskingsförbud i PBL 8 kap:

PBL 8 kap. 13 §:

"En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas."

PBL 8 kap. 14 §:

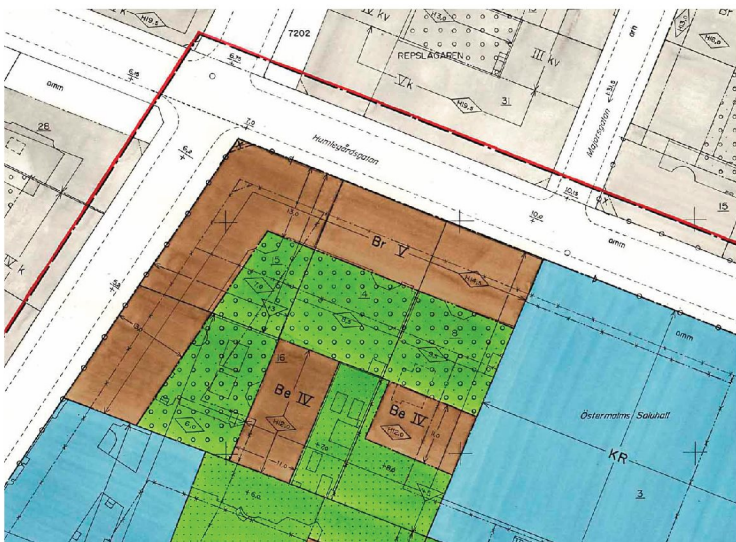
"Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgiv-

ningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras."

PBL 8 kap. 17 §:

"Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden."

>> Inledning

Utsnitt av gällande detaljplan från 1978 som delvis innebar en sanering av kvarteret Riddaren.

Källa: Stockholms stad, bygglovsarkivet.

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Grön klassning innebär att byggnaden/fastigheten anses vara "särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt."

Källa: Stockholms stadsmuseum.

Miljöbalk (1998:808)

Stockholms innerstad med Djurgården (AB115) är riksintresse för kulturmiljövården och omfattas av miljöbalkens 3 kap. 6 §. Där regleras att riksintresset ska skyddas mot påtaglig skada, det vill säga att områdets kulturhistoriska värden ska bevaras och skyddas från åtgärder som medför påtaglig negativ kulturmiljöpåverkan.

I Riksantikvarieämbetets riksintressebeskrivning Stockholms innerstad med Djurgården, AB115, 2018-08-21 återfinns bland annat följande uttryck:

"Det sena 1800-talets stadsbyggande med esplanadsystemet och gator av olika bredd och karaktär, och byggnader i bestämda hushöjder... den täta och enhetliga stenstadsbebyggelsen."

"De tydligt avläsbara årsringarna i stadsväxten. Stenstadens tydliga yttre gräns. Stadssiluetten med den begränsade hushöjden där i stort sett bara kyrktornen och offentliga byggnader tillåtit höja sig över mängden."

Inom temat "Den klassiska stenstaden (1870–1930)" har Stockholms stad i samband med översiktsplanen pekat ut områdena Birger Jarls-gatan, Kungsgatan och Finansens byggnader som värdekärnor inom riksintresset.

Kulturmiljölag (1988:950)

Hela kvarteret Riddaren ligger inom fornlämningsområde L2015:7789. Enligt 2 kap. 12 § kulturmiljölagen så krävs tillstånd från läns-

styrelsen för schaktning, grävning och andra ingrepp i mark.

Övriga förutsättningar

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering

Fastigheten Riddaren 8 är grönklassad i Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att stadsmuseet bedömer att byggnaden är "särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt." Den kulturhistoriska klassificeringen är ett kunskapsunderlag som ligger till grund

Värdebärande karaktärsdrag för "Den klassiska stenstaden", ur översiktsplanen:

- Stadsplanestruktur med ett givet förhållande mellan hushöjd och gatubredd.
- Kvartersindelning som bygger vidare på den rätvinkliga 1600-talsstrukturen.
- Breda trädkantade esplanader och platser samt bergsparker.
- Enhetlig höjdskala och en småskalig fastighetsindelning med sammanbyggda fasader i gatuliv och kringbyggda gårdar.
- En tät integration av bostäder och verksamheter.
- Gatufasadernas tydliga uppdelning i sockelväning och huvudfasad, oftast med markerad takfot och ibland med attikavåning, samt enklare gårdsfasader.
- Sluttande tak, oftast plåttäckta, med en lutning på upp till 45 graders vinkel från fasaden som ger ett karaktäristiskt taklandskap.
- Byggnadsdetaljer.

för bedömningar vid bygglovgivning och planhandläggning. Enligt stadsmuseets källor så inventerades byggnaderna 1973.

Gällande detaljplan

Gällande detaljplan för Riddaren 8 är "P1 7729 - Förslag till ändrad stadsplan för del av kv Riddaren m m", som antogs av byggnadsnämnden 12 oktober 1978. Planen avsåg en så kallad "gårdssanering" och innebar en omdaning av stora delar av Riddaren med förslag på nya genomgående hushöjder. På innergården föreslogs fristående byggnader i fyra våningar. Förslaget avseende kvarterets nordvästra delar, inklusive Riddaren 8 kom dock aldrig till utförande.

Antikvarisk konsekvensanalys - slutsatser

Övergripande bedömning

Här bedöms att de granskade handlingarna framför allt innebär ingrepp i delar av fastigheten som har ett begränsat kulturhistoriskt värde och förslaget bör följaktligen kunna utföras utan att det kulturhistoriska värdet som helhet minskar. Störst påverkan bedöms förändringen innebära på närområdet och den historiska innergårdsmiljö som utgörs av Riddaren 8 tillsammans med Riddaren 14, men även till viss del Riddaren 15-16. Den historiska helheten stärks av att Emil Haverman i rollen som arkitekt och byggherre uppförde flera av byggnaderna. Den tidigare gemensamma innergården har dock avdelats och successivt byggt om och till, vilket innebär att avläsbarheten är begränsad. De mest värdebärande delarna både exteriört och interiört, framför allt gathusets fasad mot Humlegårdsgatan och huvudtrapphuset mot gården, bevaras i intakta.

Föreslagna åtgärder bedöms förenliga med förvanskingsförbud och varsamhetskrav i PBL 8 kap. 13 och 17 §§. Bedömningen förutsätter fortsatt medverkan av antikvarisk kompetens och ett generellt förhållningssätt där hänsyn tas till fastighetens förutsättningar och kulturhistoriska värde.

Påverkan på det kulturhistoriska värdet och upplevelsemässiga kvaliteter kommer i hög grad att avgöras av utformningen av tillbyggnaden, dess volym, fasad, tak och fönsterutformning. I detta dokument ges vissa rekommendationer för hur åtgärderna kan utföras för att anpassas efter det kulturhistoriska värdet.

Påverkan på riksintresset

Bedömningen är att riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården, AB115, inte påverkas negativt av förändringarna. De särdrag som karaktäriserar den täta och enhetliga stenstadsbebyggelsen och kvarteret kommer i huvudsak att bevaras.

Påverkan på stadsbild

Förslaget bedöms få begränsad påverkan på stadsbilden och uppfylla kraven på varsamhet enligt PBL 2 kap. 6 §. Förslaget bedöms i huvudsak ta tillvara på de värden som är utpekade i föreliggande utredning sett till både det aktuella kvarteret och kringliggande stadsrum samt de karaktärsdrag som pekats ut där.

Den nya byggnaden håller sig under befintliga byggnaders höjder och kommer inte vara synlig från någon av de kringliggande gatorna. Förslaget innebär att utblickar mot kulturhistoriskt intressant bebyggelse eller andra miljöer inte försämras. Befintliga utpekade värden och karaktärsdrag som bevaras är fortsatt möjliga att uppleva inom och utanför fastigheten.

Påverkan på närområdets kulturhistoriska värde

Den historiskt gemensamma gårdsmiljö som Riddaren 8 och Riddaren 14-16 utgör kommer att påverkas genom att nya byggnader uppförs.

Den historiska helheten stärks av att Emil Haverman i rollen som arkitekt och byggherre uppförde flera av byggnaderna. Den tidigare gemensamma innergården har dock avdelats och successivt byggt om och till vilket innebär att avläsbarheten är begränsad.

Den tidigaste markplaneringen bestod sannolikt av en delvis grusad och delvis plantead innergård, som redan under 1800-talet bebyggdes med mer eller mindre tillfälliga öppna skjul och uthus. Nuvarande parkering har en förhållandevis kort historia på platsen. Sett till denna del av kvarteret Riddaren och fastigheten Riddaren 8 så är placeringen av en ny byggnad lämplig.

Påverkan på fastighetens och det befintliga gathusets kulturhistoriska värde

Den nya byggnaden kommer innebära stor påverkan på upplevelsen av gårdsmiljön. Den idag hårdgjorda innergården med i huvudsak parkering har ett begränsat kulturhistoriskt värde. Innergården har i själva verket haft en kort tid som öppen obebyggd gård och att bebygga den delen av fastigheten kan utifrån det perspektivet vara positivt sett ur kulturmiljösynpunkt.

Ett visst kulturhistoriskt värde finns i de kringliggande fastigheternas äldre murverk och ankarslut, och delvis i kommunikationsvägen med Saluhallen på Riddaren 3.

Förslaget omfattar ingen direkt påverkan på det befintliga gathuset.

Slutsatser

Förutsatt att de föreslagna ändringarna görs med varsamhet och att rekommendationer i denna analys följs, bedöms samtliga föreslagna åtgärder kunna utföras utan att fastighetens sammantagna kulturhistoriska värde minskar. Bedömningen förutsätter att vidare projektering av ombyggnaden görs i samråd med byggnadsantikvarie.

>>Antikvarisk konsekvensanalys - slutsater

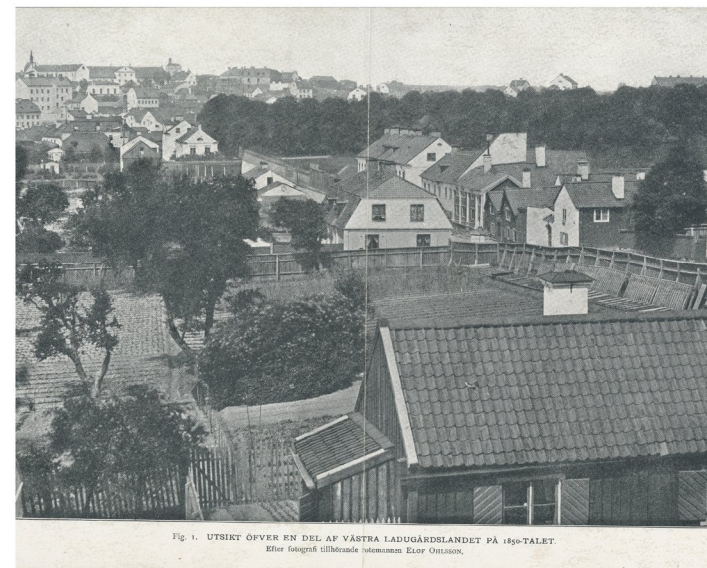
Historik

Karta av Wijkman och Rosenfeldt från år 1702.
Källa: Kungliga Biblioteket.

Karta av Personne och Gustaf Werming från år 1818. Röd punkt markerar ungefärligt läge för foto till höger.
Källa: Kungliga Biblioteket.

Fotografi från 1850-talet. Till höger i bild syn Humlegårdsgatan. Närmast i bild kom saluhallen att uppföras och bortom det gathuset på Riddaren 8.
Källa: Stockholms stadsmuseum. Fotograf: okänd.

Kvarteret Riddaren innan 1850

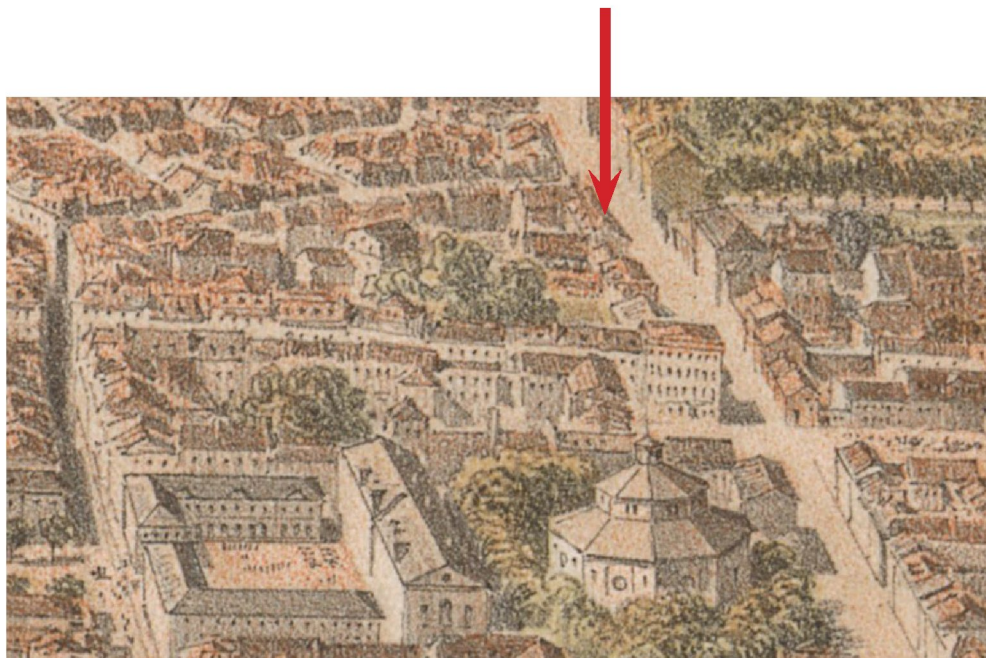
Fram till 1880-talet var Ladugårdslandet det officiella namnet på den stadsdel som idag benämns Östermalm. Namnet kom från en kungsgård som var belägen på platsen för dagens Nobelparken. År 1640 gjordes den första stadsplanen för Ladugårdslandet. De var en rutnäsplan som omgav kvarteren runt Ladugårdslandstorg, dagens Östermalmstorg. Ladugårdslandet var länge en stadsdel för mindre bemedlade och militärer. Bebyggelsen hade karaktären av lantlig småstad med enkel trähusbebyggelse.

Nuvarande kvarteret "Riddaren" bildades i samband med 1600-talets stadsplanering. På "Karta över Stockholm" från 1702 av Anders Wijkman och Verner von Rosenfeldt syns redan kvarteret Riddaren med sin nuvarande utsträckning och avsmalnande form mot norr. Enligt kartan är huvuddelen, framför allt i den norra delen av kvarteret, illustrerad som park och bebyggelsen finns koncentrerad i dess södra delar bland annat en äldre stolpkvarn. På karta framgår även nuvarande Östermalmstorg och Artillerigården öster om Riddaren.

På Edvard Personne och Nils Gustaf Wermings "Plan och läge av Stockholm" från 1818 framgår en tidigt etablerad smal bebyggelsestruktur i kvarterets östra och södra delar. Från den tidigare en- och tvåvåningshus av trä uppförda på 1700-talet så börjar det under tidigt 1800-tal resas högre stenhus i kvarteret; byggnader i den

så kallade "ladugårdslandsstilen" utfördes ofta med tre våningar utan källare. Ett par av dessa fanns kvar i kvarteret även i slutet på 1800-talet, exempelvis på nuvarande Saluhallens tomt.

På fotografi från 1850-talet, troligen taget från ett av husen som beskrivs här ovanför, så syns delar av den småskaliga träbebyggelsen fortfarande bevarad i kvarterets norra delar och på platsen för senare gathus på Riddaren 8. På fotot framgår också att den norra delen av Riddaren, åtminstone i sina inre delar, varit obebyggd en bra bit in under andra halvan av 1800-talet.

Utsnitt av Billmarks panorama från 1868 över västra Ladugårdslandet. Den röda pilen markerar ungefärlig plats för Riddaren 8

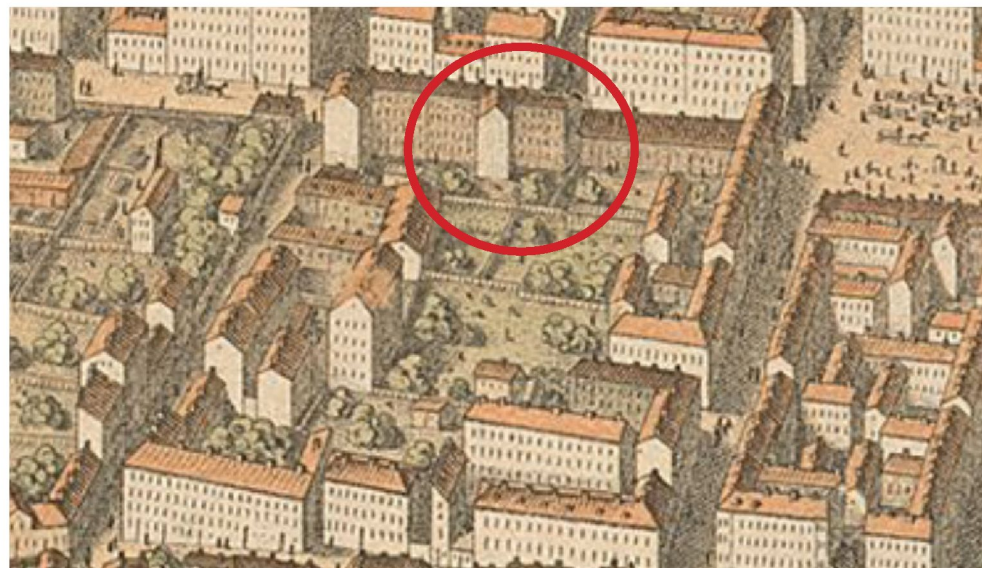
Källa: Kungliga Biblioteket.

Ladugårdslandet blir till det moderna Östermalm - efter 1850

1800-talets näringsfrihet kombinerad med ökad befolkning förändrade förutsättningarna snabbt. För att få bukt med sociala och hygieniska problem utarbetades ett förslag till gatureglering av Stockholms malmar. Förslaget till ny stadsplan, den så kallade Lindhagenplanen, presenterades 1866 och fastställdes 1877. Den byggde på en fortsättning av 1600-talets rutnätsplan men med arton meter breda gator och med bredare esplanader och strålgator. Allt fler bättre bemedlade flyttade nu till stadsdelen och mer påkostad bebyggelse uppfördes. Den nya stadsplanen markerade definitivt slutet för Landugårdslandets jordbruk, hantverksgårdar och småskaligheten

och namnet Ladugårdslandet byttes 1888 till Östermalm.

På Billmarks panorama från 1868 är inte den nya stenhusbebyggelsen på Riddaren 8 och 14 utritad, möjligen för att de nyligen blivit uppförda. Den norra delen av kvarteret karaktäriseras fortfarande av småskalig bebyggelse och av en stor del grönska i sina inre delar. På Neuhaus panorama från 1875 så framgår emellertid de nya huset på nuvarande Riddaren 8 och även byggnaderna på Riddaren 14 och 15. Byggnaderna är schematiskt utförda men den nya skalan längs med Humlegårdsgatan framgår. Byggnaderna

Utsnitt av Neuhaus panorama från 1875. Gathuset på Riddaren 8 och 14 markerade med röd ring.

Källa: Kungliga Biblioteket.

som uppfördes i fyra våningar med källare, stenmurar och tegelvalv, representerar den moderna stenstadsmodellen, som bara ett par decennier senare blir typisk under den stora utbyggnaden av Östermalm. På Neuhaus panorama har det inre av det stora kvarteret fortfarande bara ett fåtal gårdshus och en stor del grönska bevarad. Lägre murar kringgärdar de äldre tomterna. Murarna var delvis även ett sätt att hantera kvarterets topografi, se foto på sidan 12.

På kartan "Atlas öfver Stockholm" upprättad och utgiven av A.R. Lundgren år 1885 har kvarteret sitt nuvarande namn, består av nästa 20 olika fastigheter och är i princip helt kringbyggt mot de kringliggande gatorna. På Lundgrens karta framgår den huvudstruktur som ännu idag präglar kvarteret Riddaren i allmänhet men även dess nordvästra hörn i korsningen mellan Humlegårdsgatan och Grev Turegatan. Gathuset på Riddaren 8 har sin nuvarande utsträckning. Gårdshuset tillhörande Riddaren 14-16 framgår på kartan även om dessa snart kommer att omändas under det tidiga 1900-talet.

Byggherre, arkitekt och byggmästare

Emil Hawerman

Samtliga byggnaderna på Riddaren 8 och 14-15, ritades och uppfördes av *Gustaf Emil Hawerman (1825-1891)*. Hawerman var en svensk byggmästare och arkitekt, huvudsakligen verksam i Stockholm under 1800-talets andra hälft.

Hawerman blev 1852 murmästare vid Murmästareämbetet och var anställd hos arkitekten Fredrik Blom vid överintendentsämbetet där han tillsammans med Victor Ringheim bland annat uppförde byggnaden för Sjökartverket på Skeppsholmen.

Han drev egen arkitektverksamhet i Stockholm och uppträdde både som arkitekt, byggherre och byggmästare under 1800-talets andra hälft. Han var lärare vid Konstakademiens byggnadsskola och ledamot i Stockholms byggnadsnämnd samt medlem i Konstnärsklubben. Från 1859 var han medlem i Stockholms Byggnadsförening.

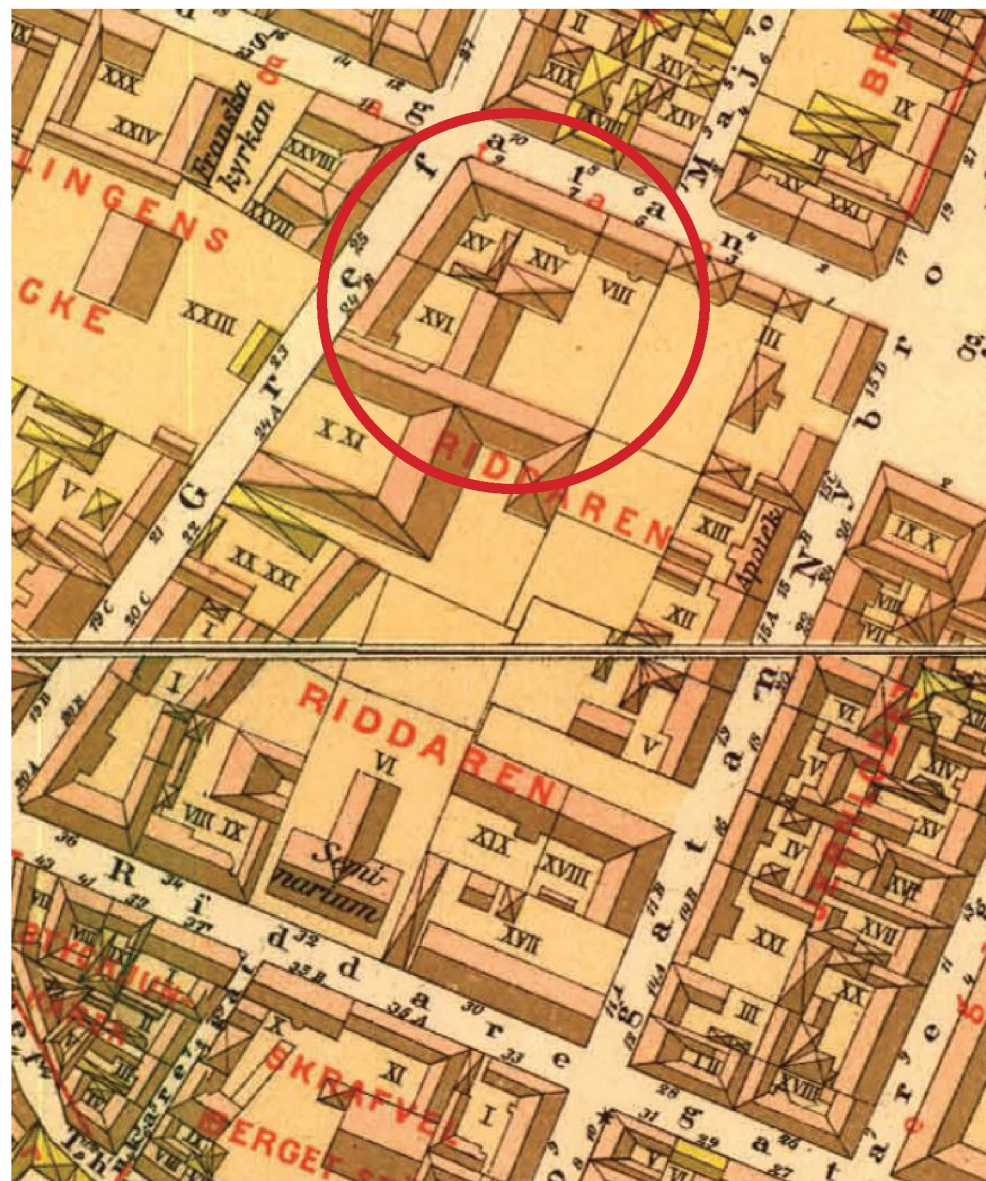
Hawerman var en stor arkitektfamilj och Emil var gift med Emelie Wilhelmina Lallerstedt. Deras son var arkitekt Ernst Hawerman. Emils bröder, Johan Adolf Hawerman och Ludvig Hawerman var också arkitekter.

Ovan: porträtt av Emil Hawerman (1825-1891)

T.h. Lundgrens karta från 1885. Emil Hawerman hade stor påverkan på utformningen av den med röd ring markerade delen av kvarteret Riddaren. Huvudstrukturen, som tillkom på 1860-talet, är bevarad ännu idag.

Källa: Stockholmskällan.

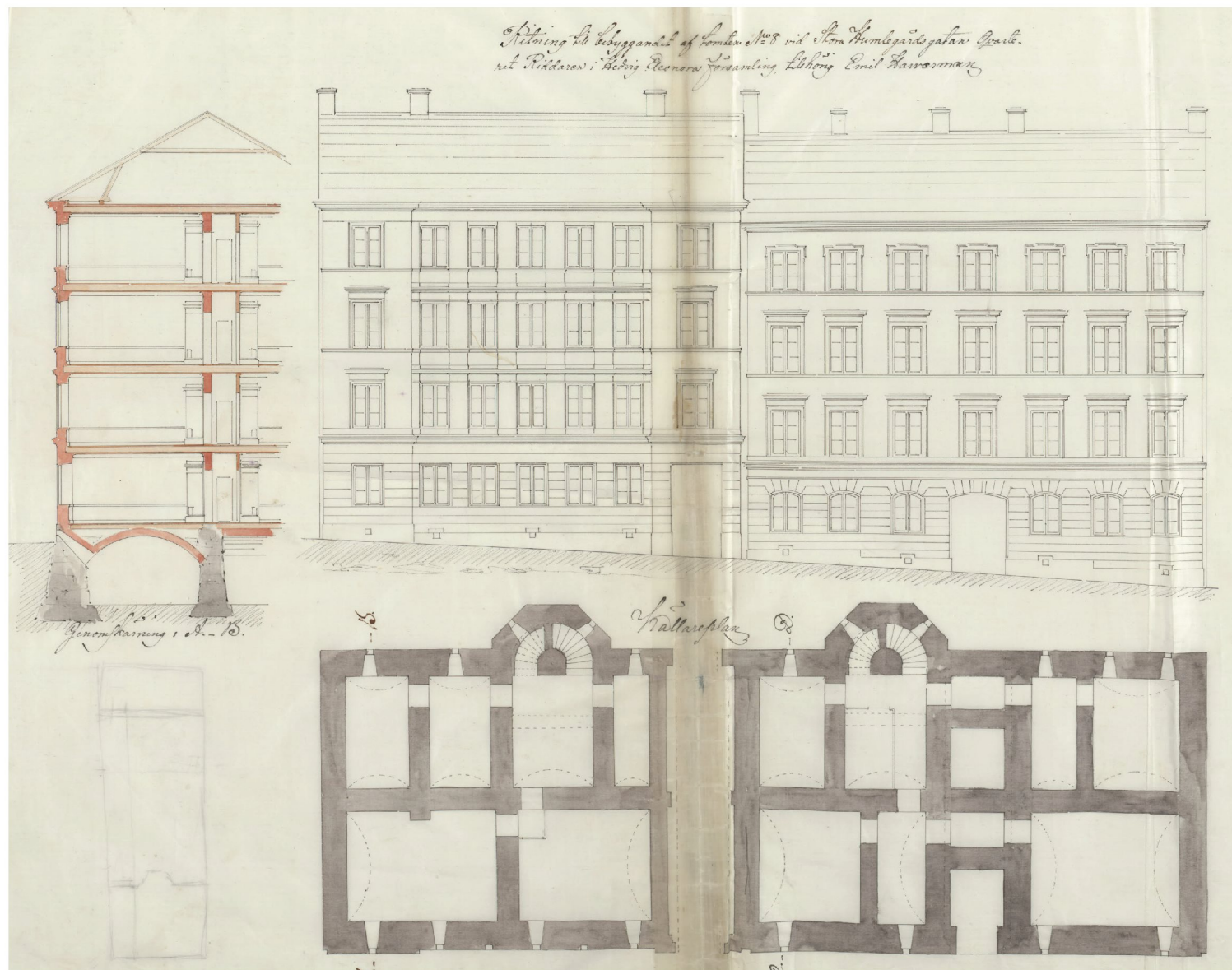
Ursprunglig konstruktion och fasader

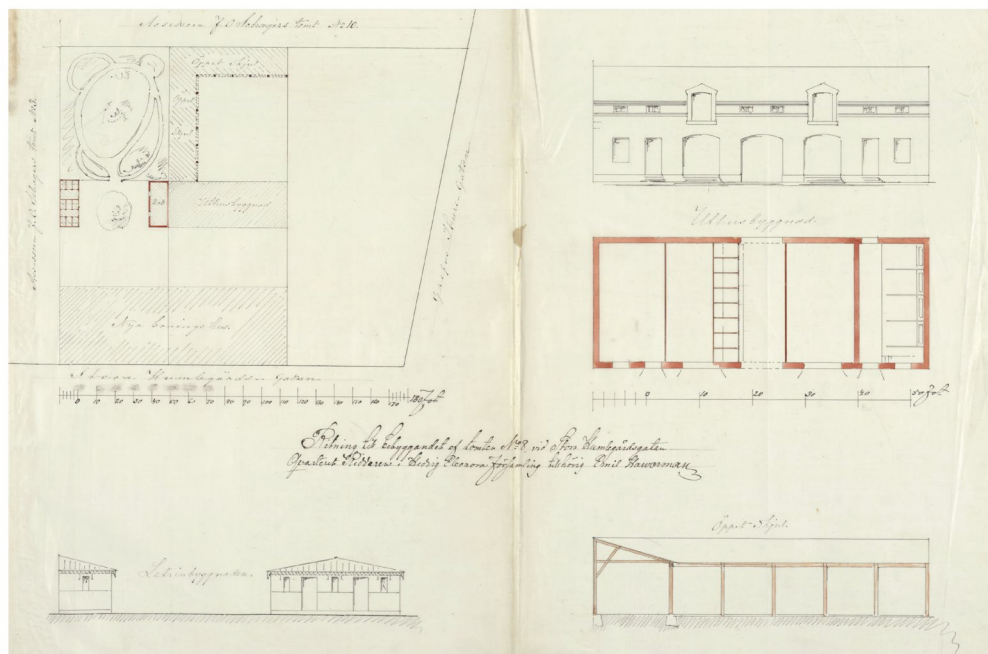
Enligt de ursprungliga handlingarna benämnda "Ritning till bebyggande av tomten no 8 vid Stora Humlegårdsgatan", så uppfördes gathuset på nuvarande Riddaren 8 och 14 efter en och samma ritning. Ritningarna är daterade 1863 och utförda av Emil Hawerman eller "tillhörig Emil Hawerman" som det står på ritningarna.

De två bostadshusen som uppföranderitningarna visar bär på flera likheter och ansluter varandra med en brandgavel i nuvarande fastighetsgräns. Båda byggnaderna uppfördes i fyra våningar med källarvåning och inredd vind mot gården, de har båda en genomgående bärande hjärtvägg och flackt sadeltak. Byggnaden på Riddaren 8 hade vid uppförandet en något högre takfot vilket var naturligt eftersom byggnaden ligger högre placerad i Humlegårdsgatans stigning. Huset på Riddaren 14 byggdes dock på med en våning 1914 och helhetsupplevelsen av fasaden har därmed påverkats och den bevarade ursprungliga takfoten utgör ett lite märkligt inslag i dess fasad. Beskrivningen i detta avsnitt fokuserar emellertid på byggnaden på nuvarande Riddaren 8.

Fasaden är symmetriskt uppbyggd med regelbunden fönsterindeling i sju fönsteraxlar och en obruten takfot. En klassisk tredelning kan anas i höjdlid, bestående av en markerad rusticerad sockelvåning, ett mellanparti och en takvåning.

T.h. Hawermans uppföranderitning år 1863.
Fasader och källarplan avseende gathuset på Riddaren 8 och nuvarande Riddaren 14.
Källa: Stockholms stadsarkiv.

Hawermans uppföranderitning år 1863. Situationsplan och tidigare gårdsbyggnader avseende Riddaren 8 och nuvarande Riddaren 14. Källa: Stockholms stadsarkiv.

Enligt Hawermans ursprungliga ritningar uppfördes gathuset med bärande väggar av tegel och med bjälklag i trä. Fasaden mot Humlegårdsgatan utfördes med putsade fasader i en förenklad renässansstil. Framträdande är den horisontellt riktade sockelvåningen med putsrusticering, de svagt framskjutna sidorisaliterna i en fönsteraxels bredd och en körport in till gården som placerades i den västra risaliten. Via körporten, nåddes gathusets huvudtrapphus. Mellanvåningarna utfördes med en högre grad av detaljering och en uppbruten fasad, exempelvis avseende fönsteromfattningarna. Till stora delar kvarstår fasadens uttryck idag.

Trots placeringen i kvarteret och den smala fastigheten så har byggnaden en förhållandevis horisontellt orienterad huvudfasad, delvis beroende på den begränsade höjden men också på grund av att Hawerman förstärkt den horisontella karaktären genom kraftiga våningsband och takfot som markerar fasaden.

Byggnaden hade redan från uppförandet hade en vindslägenhet inredd mot en del av gården. Enligt uppföranderitningarna så var ursprungliga fönster troligen utförda med en sexdelad spröjs. Dessa kan även anas på tidigt foto.

Ursprungligt flackt plåttak var troligen målat svart eller rött.

De båda gathusen med sina gårdsfasader mot söder syns till vänster i bilden. "Schagers trädgård", med låg bebyggelse mot Humlegårdsgatan, öster om Riddaren 8. Källa: Stockholms stadsmuseum. Fotograf: okänd.

Byggnaden uppvisar flera av de för tiden karaktäristiska dragen; en kringbyggd gård (dock större än typen), utskjutande trapphus (kantiga karaktäriserar alla Hawermans byggnader i Riddaren) samt välplanerade lägenhetsplaner.

Ursprunglig gårdsmiljö

De två gathusen placerades på den norra delen av tomten, med huvudfasader mot Humlegårdsgatan. På innergårdens västra del, nuvarande Riddaren 14, planerades enligt uppföranderitningarna dels en smalare uthusbyggnad i två våningar, dels ytterligare något mot söder ett öppet skjul i vinkel. På den östra delen av innergården,

nuvarande Riddaren 8, ritade Hawerman dels ett förslag till en romantisk trädgård med gångvägar i form av en övergripande rundel, dels latrinbyggnader och en bod som avskiljande byggnader.

Hur mycket av denna gårdsbebyggelse som faktiskt uppfördes och vilka planteringar som kom till utförande har inte kunnat fastställas, men enligt vissa källor fanns en planterad fruktträdgård och rosor på innergården.

Ett odaterat foto från Stockholms stadsmuseum över "Schagers trädgård" mot norr visar på en öppen gård på nuvarande Riddaren 8, vilket också stämmer med kartor från ungefär samma

>> Historik

tid. Exempelvis kan jämföras med situationen för A.R. Lundgrens karta från år 1885 på sidan 10. Fotot är taget innan uppförandet av Saluhallen 1880.

Interiörer

På samtliga våningar fanns ursprungligen bostadslägenheter som upptog hela våningsplanen. Generellt är det samma planlösning på alla våningsplan, med sex rum och kök inklusive jungfrukammare.

Byggnaden utfördes med en vind där det även inreddes för mindre lägenheter mot gården. Enbart i bostadshuset på Riddaren 8 visar uppföranderitningarna att det sammantaget fanns ca 35 kakelugnar, öppna spisar och/eller järnspisar.

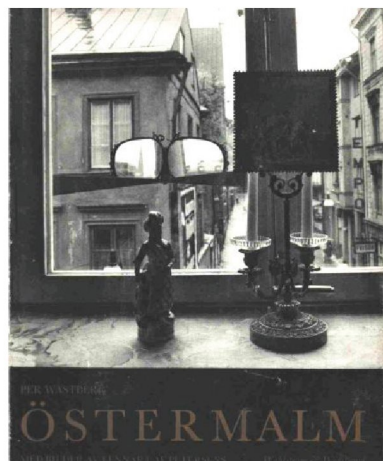
I släktens ägo under ett och ett halvt sekel

Enligt bevarat köpebrev har byggnaden på Riddaren 8 varit i släktens ägo sedan 1874, då fastigheten köptes av kommissionären Johan Gustaf Lindgren. Fastigheten testamenterades senare till hans systerdotter-dotter Erika Holmgren som gifte sig Sporrang. Erika ägde fastigheten fram till 1940-talet då fastigheten ärvdes

av sonen Einar Sporrang, morfar till nuvarande ägare Atmer.

Per Wästberg intervjuar i sin bok från 2013 överste Einar Sporrang, som minns "...elektriciteten som kom 1911 ... brunnen på gården nu igenlagd ... brädgården i huset från 1898 och fortfarande kvar ... Yvonne Lombard som hyrde vindsrummet och tappade nyckeln...".

Nedan: Omslaget till Per Wästbergs bok "Östermalm" från 1962, med utsikt från Erika Holmgrens sovrum mot Majorsgatan. Fotograf: troligen Lennart av Petersens.

	1860-talet. Byggnader ritade och uppförda av Emil Hawerman
	1860-70 talet. Byggnader ritade av arkitekten Oskar Eriksson
	1880-90 talet. Byggnader delvis ritade av arkitekterna G. Lindgren och K. Salin
	1910-talet.
	1990-talet.

Bevarandestatus

Redan på 1880- och 1890-talet så påbörjas förändringar av den yttre miljön på Riddaren 8 och dess innergård mot söder. Under 1930-40 talet finns långt framskridna planer på att riva flera hus längs Humlegårdsgatan bland annat för att bredda gatan och även uppföra gårdshus i kvarteret med enhetliga våningstal. Denna idé tas åter upp på 1970-talet i samband med en mer övergripande omdaning av kvarteret Riddaren som helhet och att en ny detaljplan upprättas. Förslagen till nytt gårdshus genomförs dock aldrig av oklara anledningar utan i stället påbörjas en period av ombyggnader av gathuset och användningen som brädgård fortsätter in på 1990-talet.

Från 1940-talet så genomgår byggnaden flera invändiga förändringar och en succesiv omvandling av lägenheter till kontor. Det är oklart exakt när kontoriseringen i dagens omfattning tillkom. Enligt uppgift kvarstod länge endast en bostad på våning 2 tr. och i samband med Stockholms stadsmuseums inventering 1973 fanns fortfarande bostäder i huset.

Exteriör

Gathusets fasad mot Humlegårdsgatan bevarar i huvudsak sin ursprungliga utformning utifrån såväl helhet som detaljer.

En av de större förändring som har genomförts avser bottenvåningens fasad mot Humlegårdsgatan. Omdaning påbörjades redan 1885 då det centrala fönstret byggdes om till en dörröppning, troligen för inredning av en butiksverksamhet. Verksamheten utökades 1892 då den nya portens flankerande fönster också förstörades och byggdes om till större helglasade butiksfönster. 1895 byggdes fönstret i den östra sidorisaliten om till en butiksentré och ett vid-

Humlegårdsgatan från Majorsgatan mot väst. Riddaren 8, 14 och 15 i hörnet mot Grev Turegatan. Ca 1960. Källa: Stockholms stadsmuseum. Fotograf: Lennart af Petersens.

hängande större butiksfönster. Det är oklart vilka verksamheter som dessa tidiga ombyggnad avsåg men foton visar skyltning för päls- och frukthandel, men även körsnär i bottenvåningen. En körsnär tillverkar och handlar med kläder av pälsverk och skinn från olika djur. Detta var en del av stadsdelens förvandling vid denna tid, mot att fungera mer som en del av centrum med butiksgator. Förändringarna kvarstår i huvudsak ännu idag och har delvis påverkat upplevelsen av tidigare putsrusticeringen negativt. Den horisontellt riktade putsrusticeringen avviker i kulör

från övriga fasaden, och den grå kulören återkommer även i listverk och fönsteromfattningar i övriga fasaden.

Befintliga fönster består i huvudsak av inåtgående korspostfönster i såväl gatu- och gårdsfasad. Dessa är troligtvis sentida utförda, möjligen från 1940-talets ombyggnader. Foto från 1880 kan anas den sexdelade spröjsen från uppföranderitningen. Äldre bevarade rundbågiga fönster finns i trapphuset mot gården.

Gathusets enda balkong, mot gård på 2 tr. är troligen uppförd någon gång mellan 1913 och 1940.

Takfönster har tillkommit senare, troligen i samband med att vindslägenheterna efter hand har kontoriserats.

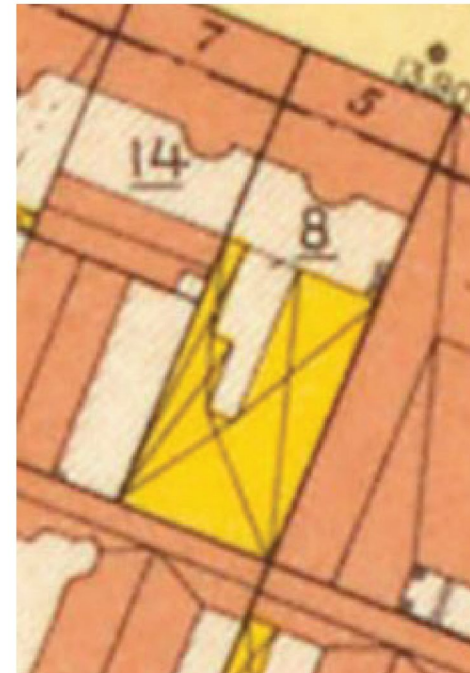
Fasaden har renoverats 1974 ("Drywall i samma färgton som befintlig fasad") och omfärgades år 2008 enligt ritningar och färgundersökningar av arkitekt Håkan Åström. I övrigt bevarar gatufasaden som helhet sitt ursprungliga uttryck.

Innergårdens förändringar

1888 ansöker aktiebolaget "Östermalms saluhallar" om att få uppföra ett öppet skjul på en del av Riddaren 8 enligt stadsbyggnadsnämndens arkiv. Detta är början på en typ av användning av innergården på Riddaren 8 som har byggnadsrelaterad karaktär. Skjulet avsågs att användas till "förvarande av byggnadsmaterial under uppförandet av saluhallen på närliggande tomten Riddaren no 3". Enligt andra källor så nyttjades gården som uppställningsplats för kärror till saluhallen.

Efter Saluhallens färdigställande inrymmer gården på Riddaren 8 enligt vissa källor sedan 1896 en brädgård. Detta bekräftas av en ansökan, daterad 1898 hos byggnadsnämnden, avseende delvis redan uppförda uthusbyggnader på gården.

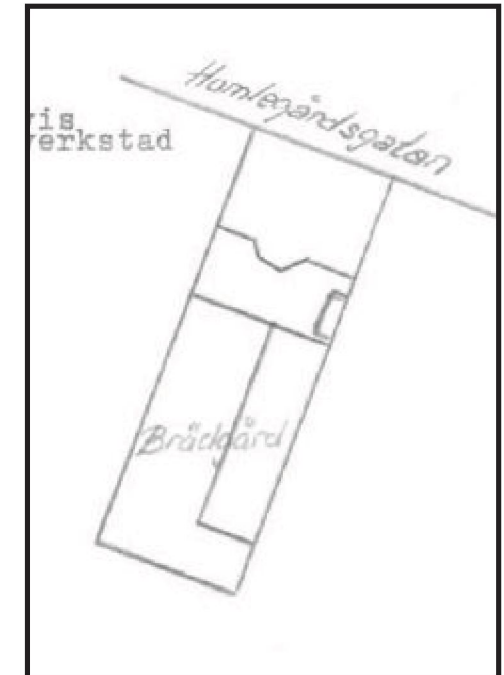
Handlingar till ansökan visar en byggnad i vinkelet mot Saluhallens brandgavel och Tattersals brandgavel i söder, men även en fristående mindre byggnad mot gathuset. Troligen innehöll den mindre byggnaden kontor och skrivrum för brädgården. Till handlingarna hör även en längre skrivelse om bland annat behovet av brandmurar på grund av den specifika verksamheten.

Källa: Stockholms stad, bygglovsarkivet.

Källa: Stockholmskällan.

Källa: Stockholms stadsmuseum.

>> Bevarandestatus

På 1920-talet övertog Ekesjö, eller Ekesiöö, brädgården och företaget AB Karl Ekesiöö grundades år 1922 på Riddaren 8 av Karl Ekesiöö, som tidigt var huvudsakligen inriktad på brädgårdsverksamhet. Ett hyreskontrakt undertecknat Fru Erika Sporrang signerades i april 1923. för en tid av fem år. Hyran avsåg befintlig gård utgörandes 5948 kv.fot mot en årlig hyra på 3700 kronor. Hyresgästen skulle på egen bekostnad underhålla inkörsporten i ett snyggt och vårdat skick. I kontrakten nämns även en syrenhäck samt lönn på gården.

Enligt källor så genomfördes en större omdisponering av brädgårdens lokaler redan 1926, enligt ritningar av arkitekt Sehlstedt.

På karta från 1946 redovisas verksamhetens dåvarande utbredning på innergården. Brädgården var vid denna tid en av de största träbyggnaderna i de norra stadsdelarna. På kartan kan även placeringen av ett tidigare plank antas, enligt uppgift i stadsmuseets inventering var det utfört med pilastrar och kapitäl som avskärmade brädgården från gathusets gård, och uppfördes redan 1926.

Redan 1948 flyttade Ekesiöö större delen av lagerhållningen och huvudkontoret till Bromma. Ekesiöö ingår sedan 2019 i Beijer Byggmateriel.

1945 ansökte dåvarande ägare Einar Sporrang om att uppföra ett nytt bostadshus på gården. Enligt förslaget skulle gårdshuset uppföras med fyra våningar placeras med ena långsidan mot Saluhallens brädgavel. Gathuset skulle bevaras. Förslaget genomförs dock aldrig av oklar anledning.

Innergården vid inventering 1973. Tillgänglig parkering i den norr delen.
Källa: Stockholms stadsmuseum.

Under 1940-talet inleds flera andra förändringar av fastigheten, då exempelvis en ny panna i källaren installeras i ett av rummen mot öster och att en pannskorstenen utförs på fasaden mot innergården. På del av fasadritningen för denna skorstens så är fönster utförda med korspost. 1959 sker en breddning av körporten efter ritningar utförda av Carl Nyrén arkitektkontor, då framför allt de gamla påkörningsskydderna i porten ändras/minskas.

Enligt Stockholms stadsmuseums inventering av fastigheten så fanns på innergården år 1973 ett mindre förrådshus och Ekesjö brädgård, utbredningen framgår på stadsmuseets uppmättnings-

Innergården vid inventering 1973. Öppen brädgård i den södra delen.
Källa: Stockholms stadsmuseum.

ritning. Brädgården består då av skjul och plank på större delen av gården. Enligt uppgift fanns också i tomtgränsen ett kraftigt plank med bågfris i relief, som antas vara ursprungligt. Detta är eventuellt samma som det bevarade planket mot gården på Riddaren 14 som avses.

Stadsmuseets inventering visar även på en mindre uthusbyggnad eller förrådsbyggnad i gränsen mot Saluhallen på Riddaren 3, placerad närmre gathuset. Foton från inventeringen visar att gården delvis var belagd med vad som antagligen är storgatsten och kullersten samt några enstaka träd. Körporten hade då ett cementgolv och enfärgade väggar och tak.

Under tidigt 1990-tal uppförs det nuvarande sophuset med placering mot Riddaren 14. På handlingarna för sophuset framgår även att bilparkeringen på gården var etablerad, med nästan 30 parkeringsplatser, se ritning på nästa sida.

>> Bevarandestatus

Interiör

Planlösningar är till sina huvudstrukturer välbevarade med ursprungligen fyra rum mot gata, plus ett sovrum och därtill jungfrukammare samt kök mot gården.

Mindre förändringar har genomförts, exempelvis genom att nya passager tagit upp och mellanväggar har tillkommit.

Det finns begränsat med dokumentation som visar de tidigaste interiöra ändringarna av gatuhuset. 1913 genomförs installation av toaletter på samtliga våningsplan av firma P.A. Sjögren.

1940 inleds en kontorisering och annan ändrad verksamhet i vissa av bostadslägenheterna. Bland annat sker en större omdisponering av planlösningen på våning 1 tr., för vilken typ av verksamhet är dock oklart. Rum inrättas för expedition, bokföring, direktör, kamrer och försäljningschef och passager mellan tidigare representativa rum, vardagsrum och matsal, mot gata flyttas längre in i rummen mot hjärtvägg. Ritningarna för denna ombyggnad är daterade 1941. På ritning för våning 3 tr. har någon noterat "Körnsnärverksamhet".

Från 1948 finns ett förslag om utökning av bottenvåningens pålsvaruaffär upp till våning 1 tr, detta omfattar en intern trappa i rum mot söder, och affärsverksamheten tar i anspråk tre av övervåningens rum framför allt för lagerhållning och vinterförvaring.

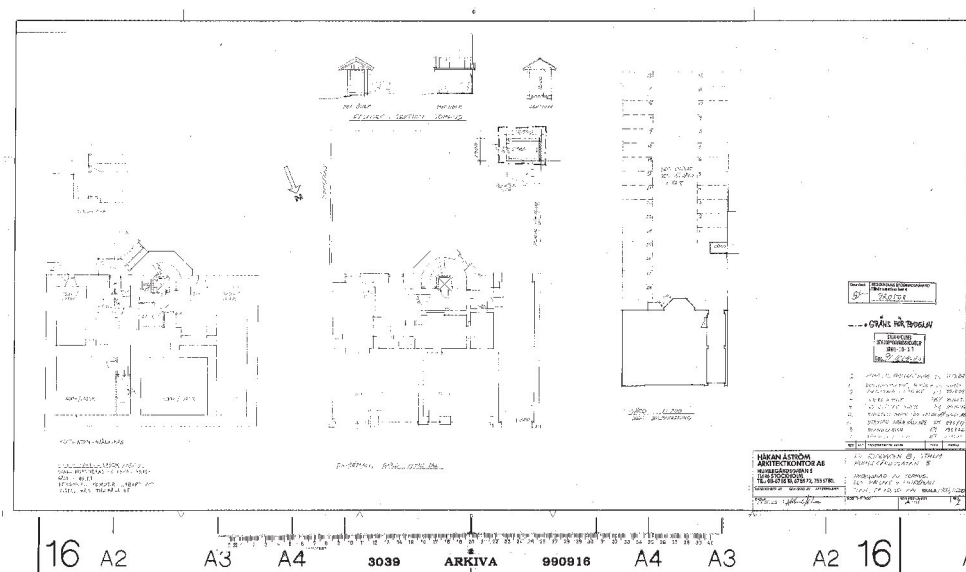
I slutet av 1980- och början av 1990-talet sker ytterligare en period av omdaning vad gäller fastigheten. I samband med detta utförs en hiss i anslutning till trapphuset. Hissen placeras i trappstocken, tidigare utrymme för skafferier, och en hisstopp tillkommer på taket. Ritningarna är daterade 1987 och utförda av Håkan Åström

arkitektkontor AB. I samband med hissen föreslås även ett mindre loft ovan vinden, detta kom dock aldrig till utförande.

Hissen har delvis påverkat upplevelsen av trapphuset som i övrigt bevarar äldre golv, lägenhetsdörrar och fönster. Färgsättningen av trapphuset är även den sentida.

Ungefär vid samma tid genomförs även en större ombyggnad av källaren, som bland annat omfattar en ny källarentré från gården. Den nya trappan till källaren placerades öster om trapphuset. Ombyggnaden syftade bland annat till att skapa arkiv/lager-utrymmen för verksamheterna i huset. Även tekniska installationer utfördes i samband med detta.

Vindsvåningen har, liksom övriga våningsplan successivt kontoriserats. Under slutet på 1980-talet finns dokumenterat att endast en bostad/vindskammare brukas som lägenhet och övriga delar nyttjas som kontor.

Ritning för nybyggnad av sophus på norra delen av innergården. Även den nya dispositionen av bilparkering framgår. Ritningen upprättad av Håkan Åström arkitektkontor AB, 1989.

Källa: Stockholms stad, bygglövsarkivet.

Kulturhistoriskt värde

Begreppet kulturhistoriskt värde definieras av Riksantikvarieämbetet som ”de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och samma hang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag”.

Kulturhistoriskt värde definieras här med utgångspunkt i kriterierna: Kulturhistorisk helhet och relevans samt möjlighet till kunskap och förståelse. Kriterierna fungerar som olika ingångar till en samlad bedömning och förklaring av kulturhistoriska värden utifrån vilka berättelser som kulturmiljön har potential att förmedla. Bedömningen av det kulturhistoriska värdet är förankrad i historiken och de kulturhistoriska sammanhang som avgränsas där. Ett grundligt utforskande av områdets kulturhistoria är en förutsättning och själva fundamentet till en kulturhistorisk värdering.

Arkitektoniskt och miljöskapande värde

Riddaren 8 har ett högt arkitektoniskt värde och miljöskapande värde genom sin välbevarade volym men framför allt genom sin stenhuskaraktär i fasaden mot Humlegårdsgatan. Den ursprungliga bostadsfunktionen är sedan länge förändrad men genom ett kontinuerligt brukande samt få exteriöra ombyggnader så är fasadens karaktär till stora delar bevarad. En tidigt ändrad användning av bottenvåningen mot gata för butiksverksamheter har inneburit ombyggnader och anpassningar, dessa är dock väl genomförda och tillägg som idag utgör en självklar del i byggnadens historik och bidrar till dess byggnadshistoriska värde.

Fasaden mot Humlegårdsgatan är omsorgsfullt utformad och uppförd i gedigna material. Arkitektoniskt utgör fasaden en helhet längs Humlegårdsgatan tillsammans med Riddaren 14 och 15. Denna enkla men vårdade och stiliga nyrenässans och tidiga stenstadsbebyggelse är förhållandevis ovanlig, detta i jämförelse med bebyggelse från 1880-1930. Utformningen är delvis representativ för bostadshus från 1860-talet med klassisk arkitekturelement och strävan efter en regelbundenhet. Hos Riddaren 8 tar detta sig uttryck i exempelvis en rusticerad sockelvåning i avvikande kulör och däröver slät putsytor, svagt utskjutande sidorisaliter samt profilerade väggband och takfot.

Arkitekturhistoriskt värde

Riddaren 8 utgör, tillsammans med Riddaren 14, och 15, en sammanhållen helhet som komponerades av upphovsmannen Emil Hawerman. Emil Hawerman agerade både byggherre, byggmästare och arkitekt vid uppförandet av samtliga dessa. Hawerman ritade även ett förslag till hus på Riddaren 16 som dock aldrig kom till uppförande. Att samma person och arkitekt påverkat utformningen av flera fastigheter i kvarteret Riddaren är ovanligt och ger byggnaderna ett viss arkitekturhistoriskt värde.

>> Kulturhistoriskt värde

Samhälls- och socialhistoriskt

Gathuset på Riddaren 8 är värdefullt i sig men även som en del i kvarteret som helhet.

Byggnaden representerar samhällshistoriska värden som kan berätta om byggandet under andra halvan av 1800-talet och om hur denna del av staden förvandlades från en småskalig stadsdel med i huvudsak trähus till den nobla stadsdelen Östermalm. Gathuset, som uppfördes i fyra våningar med källare, stenmurar och tegelvalv, representerar den moderna stenstadsmodellen. En modell som ett par decennier senare blir typisk under den stora utbyggnaden av Östermalm.

Att byggnaden på 1900-talet omvandlades från bostadshus till affärs- och kontorshus speglar även det en generell utveckling i stadsdelen.

Bevarade planlösningar och rumsvolymer kan berätta om hur 1860-talets bostadslägenheter i Stockholm utformades för överklassens borgare.

Fastigheten i övrigt

Innergården tillkom i samband med att nuvarande byggnad på Riddaren 8 och 14 uppfördes. Gården har därmed också en lång och intressant historia i kvarteret som helhet, dock har den genom successiva ombyggnader förändrats. I sin övergripande form är gården bevarad men saknar i övrigt i princip alla spår av äldre användning och verksamhet. Bevarade delar utgörs framför allt av äldre brandmurarna på kringliggande fastigheter.

Innergården består sedan 1990-talet i huvudsak av en asfalterad gårdsyta som brukas för

parkeringsplatser. Den sentida användningen som parkering har inneburit en förenkling vilket bedöms påverka upplevelsen av fastigheten negativt och innebär att innergården har förhållandevis låg läsbarhet och saknar högre kulturhistoriskt värde.

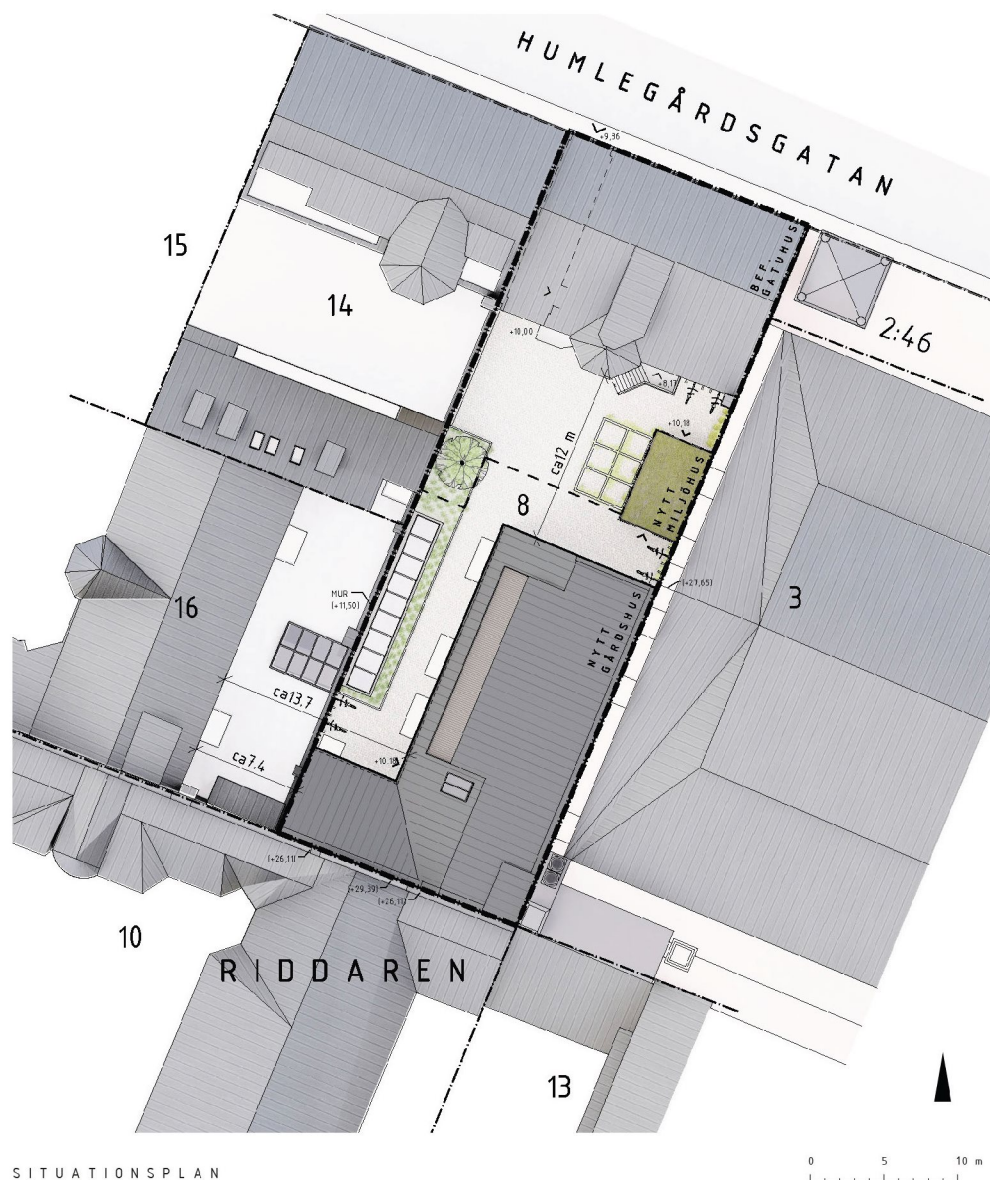
Innergårdarna på Riddaren 8, 14 och 15 har idag olika kvaliteter och uttryck men hålls delvis samman av det gemensamma fasaduttrycket i Emil Hawermans byggnader.

Värdebärande detaljer

- Karaktären av stenstadshus.
- Fasad mot gatan som utgör en del av Humlegårdsgatan.
- Fasadernas symmetriska komposition.

- Bevarad fasaddekor och detaljer.
- Gathusets enklare fasad mot innergård med utskjutande kantigt trapphus.
- Takets flacka fall och takmaterial.
- Bevarade väggar som en del av äldre planlösningar. Representativa rum i fil mot Humlegårdsgatan och enklare rum mot gårdssidan.
- Detaljer i trapphus och trapphall.
- Fast inredning i lägenheter, bland annat äldre golv, dörrar, paneler, socklar, övriga snickerier, stuck m.m.

Beskrivning av förslaget

Nytt gårdshus på Riddaren 8

Förslaget innebär att den nuvarande parkeringsytan på innergården omvandlas i sin helhet.

Förslaget avser att pröva en ny gårdsbyggnad i fyra våningar plus en indragen vindsvåning med terrass mot väster. Sammantaget innehåller förslaget nio lägenheter samt ytterligare kontorsyta och yta för kontor/handel eller restaurang i källarvåning, entréväning och våning 1 trappa. Den nya byggnaden nås från Humlegårdsgatan via gården.

Gårdsbyggnaden föreslås uppföras i vinkel mot brandgavlarna på Riddaren 3 och Riddaren 10. Flygeln mot Riddaren 10 utförs både grundare och något lägre jämfört med volymen mot Riddaren 3, dock har de båda en sammanhållen takfotshöjd. Fasaderna utförs i puts i ljus jordkulör.

Förslaget innebär även att en lanternin utförs mot fastigheterna Riddaren 14 och 16, som omfattas av planteringar. Ett nytt miljöhus uppförs mellan det nya gårdshuset och befintligt gathus, i fastighetens östra del. Miljöhuset uppförs i trä med sedumtak. En pergola uppförs i anslutning till miljöhuset och utformas för samvaro. Den totala andelen grönska föreslås ökas i och med förslaget.

Motstående sida:

Ovan t.h. och t.v. Fasad/sektion mot norr och nordväst.

Nedan t.v. Ny gårdsbyggnad i perspektiv från befintlig körport ut mot Humlegårdsgatan.

Nedan t.h. Perspektiv från nordväst över föreslagen innergård.

Ritningar och planer av förslaget utförda av Bernow och Partners AB.

>> Beskrivning av förslaget

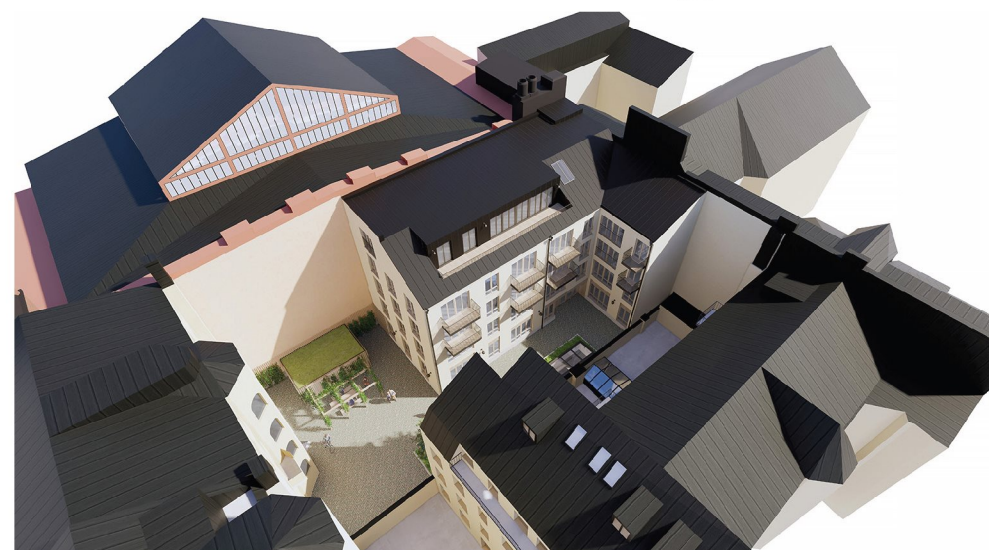
FASAD / SEKTION A - A

0 5 10 m
1:500

FASAD / SEKTION C - C

0 5 10 m
1:500

Analys av ombyggnadsförslaget påverkan på kulturhistoriska värden

Bedömning av varsamhet och påverkan på kulturhistoriska värden

Nytt gårdshus - struktur och placering

På innergården tillhörande Riddaren 8 föreslås ett nytt gårdshus att uppföras i den södra delen av fastigheten. Byggnaden sträcker sig upp till fem plan och utförs i vinkel med en flygelbyggnad upp till fyra plan. Det nya gårdshuset ansluter på så sätt i praktiken främst till saluhallens brandgavel på Riddaren 3 och till det inre gårdshuset på fastigheten Riddaren 10.

Den nya byggnaden utförs i likhet med kringliggande befintliga gårdshusbyggnader med en huvudsaklig volym i nord-sydlig riktning och en mindre flygel i väst-östlig riktning. Byggnaden utgör ett tillskott i kvarteret som inordnar sig i den befintliga karaktären snarare än kontrasterar i sitt uttryck, bland annat genom att det föreslås uppföras med en fasad av ljus puts och ett brutet svart tak.

Den nya byggnadens fotavtryck utgör en stor del av den befintliga innergården och bedöms få ett dominerande uttryck samt stor påverkan på upplevelsen av gårdsmiljön. Den idag öppna innergården och de rena brandgavlarna mot söder och öster bedöms dock inte utgöra väsentligt värdebärande karaktärsdrag för fastigheten som helhet. Innergården har förändrats under åren, vad gäller markbeläggning men även tidigare gårdsbyggnader som rivits, och bevarar få värdefulla spår av historien.

Placeringen av det nya gårdshuset ansluter i huvudsak till en befintlig äldre struktur. Med äldre avses framför allt andra halvan av 1800-talet, det vill säga tiden för gathusets uppförande, och

Foton, från taket på befintligt gathus på Riddaren 8, som visar ett panorama över kvarteret Riddaren mot söder. Den homogena skalan och karaktären i kvarteret bryts endast av Saluhallens taklanternin och det högre vitputsade huset på Riddaren 24.

strukturen tar sig framför allt uttryck i de sammankopplade byggnadsvolymer. Det bedöms vara en beprövad bebyggelse typ för denna del av staden och kvarteret som tillämpas i förslaget. Byggnadssättet kan jämföras med den gällande detaljplanen, från 1978, som avsåg att uppföra fritt stående lameller i fyra våningar på ett för modernismen karaktäristiskt sätt. De kärnvärden som lyfts i översiktsplanen och dess fördjupning avseende stenstaden som riksintresse bedöms i föreliggande förslag därmed hanteras på ett varsamt sätt.

Att bebygga den obebyggda delen av fastigheten kan till och med vara positivt sett ur kulturmiljösynpunkt, dels för att de kan tydliggöra rumsligheterna i denna del av kvarteret, dels för att placeringen av den nya byggnaden har viss hävd i tidigare brädgårdsbebyggelse. Enligt äld-

re källmaterial så gick gränsen för den tidigare brädgården ungefär i liv med den norra fasaden på gårdshuset på Riddaren 14. Detta är positivt då det innebär ökade möjligheter att tydliggöra fastighetens men även kvarterets bebyggelsehistoria. Den tidigare brädgårdens volymer och även andra mer tillfälliga byggnader avvek dock drastiskt från gathuset avseende både volym och material.

På en strukturell nivå, sett till både kvarteret som en större helhet och fastigheten i sig, så gör tillägget att det kulturhistoriska värdet delvis kan förstärkas genom att komplettera fastigheten.

Nytt gårdshus - skala och volym

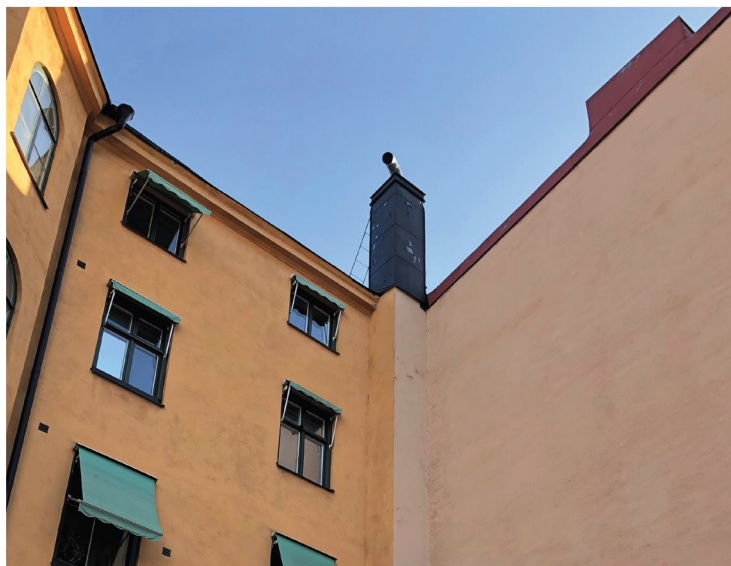
Det har i arbetet med förslaget varit en utgångspunkt och av stor vikt att byggnadens skala inte blir så stor att den genom sin höjd blir synlig från särskilda vyer i närmiljön och därmed riskerar att påverka stadsbilden och riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården.

Föreslagen byggnad bedöms hålla sig inom den enhetliga höjdskalen i den norra delen av kvarteret Riddaren. Därtill är byggnaden placerad i en förhållandevis undanskymd del av kvarteret vilket mildrar påverkan. Sammantaget bedöms därför fastigheten och närmiljön/kvarteret utifrån det miljömässiga värdet och stadsbildssynpunkt tåla en ny byggnad enligt den föreslagna skalan.

>>Analys av ombyggnadsförslaget påverkan på kulturhistoriska värden

Möte mellan Saluhallen och gathuset på Riddaren 8.

Möte mellan gathuset på Riddaren 8 och Saluhallen från gården.

Byggnadens högsta höjd är medvetet anpassad och utformad för att hålla sig under nivån för de närliggande murverken på brandgavlarna på Riddaren 3 och Riddaren 10. Saluhallens gavel med sitt flackt lutande gavelkrön kommer i huvudsak fortfarande att vara synlig även om krönet delvis byggs för mot sydöst.

I relation till de närliggande gårdshusen på Riddaren 14 och Riddaren 16 så är föreslagen byggnad något högre och har en takfotslinje som också ligger högre. Detta förhållande har varsamt hanterats genom att den nya byggnadens plan fem dragits in och föreslås förses med ett brutet tak, vilket gör att volymen upplevs något lägre. Detta ger även den djupare gaveln en mer anpassad profil mot norr. Pulpettak och brutna pulpettak förekommande på flera andra gårdshus inom kvarteret. Gavelmötivet blir därmed en referens

och tolkning av en i kvarteret vanligt förekommande historisk företeelse. I anslutning till gaveln så kommer en stor del av Östermalmshallens brandgavel fortsatt exponeras.

Den flygel som föreslås placeras i fastighetens södra del, längs med brandgavel mot Riddaren 10, utformas medvetet smalare och en våning lägre än övriga gårdshuset. Detta är positivt för att denna del då kommer ligga i nivå med bakomliggande befintliga brandgavel. Utförandet av flygeln som en mindre volym i vinkel bidrar också till att en ny rumslighet på innergården skapas, vilket bedöms vara positivt för upplevelsevärden på platsen. Den nya rumsligheten bedöms vara väl anpassad sett till kvarterets innergårdar som helhet och även stenstadens karaktär.

Bedömningen är att gårdshuset inte kommer vara synligt i gatu- och stadsbilden. Detta varken på nära håll, längs Humlegårdsgatan, eller på längre sikt från exempelvis Östermalmstorg. Byggnaden blir i princip bara synlig inne i kvarteret, från i huvudsak Riddaren 14-16.

Gathusens bevarade fasader, med tak och dekorativa inslag kommer därmed fortfarande vara det som ger starkast avtryck i stadsbilden. Det kan tilläggas att gathuset på Riddaren 14 har byggts på med en våning mot såväl gata som gård under tidigt 1900-tal, och även takvåningen på gårdshuset på samma fastighet har byggts om och till.

Fasadutformning

Bedömningen är att förslaget har en lämplig balans mellan att dels ha inordnat byggnadshöjden i kvarteret, dels varsamt inordnat byggnaden i den äldre stenstadens arkitektoniska stil.

Även om byggnaden är placerad på en delvis undanskymd innergård så innebär läget i staden att förslaget kräver en hög arkitektonisk verkshöjd, dels i materialval, dels i detaljer och utförande som anknyter till stenstadens höga kvalitet.

Den nya byggnaden kan ses som en nytolkning som till sin karaktär tydligt sammankopplas med den omgivande stenstaden. Antikvariskt så är den gestaltningsmässiga huvudprincipen - inordning och anpassning - i detta fall att föredra framför kontrastering. Detta framför allt med hänsyn till kvarterets och närmast kringliggande byggnaders värde. Principen kräver också att antikvariska rekommendationer i denna rapport följs upp under projektering och byggnation.

Generellt så har gårdshuset i innerstaden historiskt varit enklare i sin fasadutformning i jämförelse med gathuset, så även på Riddaren 8. Nuvarande förslag innebär delvis en standardhöjning av gårdshusbebyggelsen på fastigheten men huvudprincipen är dock fortsatt att det föreslagna gårdshuset bör underordna sig arkitektoniskt. Det befintliga gathusets ursprungliga gårdsfasad kommer att bevaras med sin enkla putsade karaktär.

Det nya gårdshuset blir ett tillägg i kulturmiljön och påverkar därmed kvarterets och platsens kulturhistoriska värde. I strävan mot varsamhet kring befintlig kulturmiljö så har detaljer i förslaget bearbetats, avseende exempelvis tak, fasad och fönster.

>>Analys av ombyggnadsförslagets påverkan på kulturhistoriska värden

Tak

Taket på den nya byggnaden föreslås utföras med ett pulpettak som beläggs med svartmålad plåttäckning. Taket på den lägre flygeln mot söder utförs obrutet medan taket på huvuddelen av gårdshuset föreslås brytas och utföras med en indragen terrass, samt med takfönster på den södra sidan om terrassen. Förslaget anpassar sig i detta avseende mycket bra efter omgivande tak i kvarteret, framför allt med pulpettaket på Riddaren 14:s gårdshus, vilket också har en terrass på översta våningen. Det rekommenderas att det nya gårdshuset får ett tak med plåtutförande i likhet med gathuset, exempelvis ståndfalsad.

Det är positivt att det nya gårdshuset får en markerad takfot enligt förslagshandlingarna, som i likhet med gathuset och även övriga befintliga byggnader på Riddaren 14 -15, har ett utsprång med förhållandevis grov profil i puts mot gården.

Fasad

Det är positivt att fasaden föreslås putsas i en ljus gul kulör. Byggnadens sockel kan med fördel markeras och utföras i avvikande material och/eller kulör.

Fönster

Fönsterutformningen tillsammans med balkongerna utgör, så här långt i processen, två av fasadens få inslag av detaljering. Fönster på den nya byggnaden föreslås utföras med en regelbunden placering och stående indelning i samtliga fasader. Med undantag för fönsterglas i anslutning till de föreslagna balkongerna så utförs fönster med en korspost-liknande utformning. Korsposten har mindre rutor i nedre delen och större i

Detalj av ett troligtvis bevarat ursprungligt fönster i gathuset. Placerat i anslutning till huvudentrén och trapphuset, till höger om körporten i gårdsfasaden.

Detalj av äldre fönster i trapphuset mot gården.

>>Analys av ombyggnadsförslagets påverkan på kulturhistoriska värden

den övre delen. Den regelbundna placeringen av fönster är positiv men samtidigt innebär förslaget fler och större fönster jämfört med såväl gathus som äldre gårdshus inom kvarteret. Utifrån antikvariskt perspektiv är det positivt om fönster kan utföras som träfönster, med glas av en typ med låg reflektion, och på ett sätt som i hög grad motsvarar kringliggande gårdshus.

Fastigheten i övrigt - ny markplanering

I den södra delen av gården, under det nya gårds- huset men även i västra delarna mot Riddaren 16, så kommer marken att grävas ur. I dessa delar föreslås ett källarutrymme med bland annat ett nytt överljus från en lanternin på gården.

Innergården på Riddaren 8 består i huvudsak av en enkel hårdgjord parkeringsyta som saknar spår av äldre markanvändning och verksamhet. Nuvarande omdaning av fastigheten ger goda möjligheter till att även förbättra markplaneringen utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv.

Innergårdens huvudriktning, av hävd från norr till söder, kommer att bibehållas vilket är positivt. Detta gäller även avseende den nya markplaneringen. Det rekommenderas att den nya markbeläggningen utförs med ett historiskt trovärdigt material, exempelvis storgatsten.

Andelen gröna ytor föreslås att öka i förslaget, detta bland annat genom sedumtak på nytt för- råd, en pergola/plantering i gårdens norra del samt nytt träd och grönska i anslutning till lanterninen och även mot Saluhallens brandvägg.

Lanternin med överljus på innergårdar är ett för- hållandevis vanligt inslag i äldre gårdsmiljöer.

Vy mot mot innergården på Riddaren 14, 15 och 16. Karaktäristiskt kantiga trapphus i likhet med Riddaren 8.

Sophus på innergården uppfört under tidigt 1990-tal.

Källor

Litteratur

Alla tiders Stockholm, riksintressen för kulturmiljövården, Stockholmia förlag, Stockholm 2014

Lepasoon, Urve, *Byggnaders särdrag: stilhistorisk handbok 1880-1960*, 2. uppl., Boverket, Karlskrona, 2001

Unnerbäck, R. Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, [Ny utg.], Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm, 2012

<http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/292>

Wästberg, Per, *Per Wästbergs Stockholm*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 2013

Internet

Bebyggelseregistret:

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering:

<https://stadsmuseet.stockholm.se/om-hus2/klassificering-och-k-markning/stadsmuseets-kulturhistoriska-klassificering/>

<https://stockholmskallan.stockholm.se/>

<http://digitalastadsmuseet.stockholm.se/fotoweb/>

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/>

<https://etjanster.stockholm.se/Byggochplantjansten/start>

Arkiv

Stockholms stadsbyggnadsnämnds ritningsarkiv

Stockholms stadsarkiv

Kungliga Biblioteket

Arkdes

Rapporter

Antikvarisk förundersökning och analys av känslighet/tålighet, Östermalmshallen, Kv Riddaren 3 samt Kv Riddaren 13, Stockholm,

Nyréns arkitektkontor, 2012-05-16

Otryckt material

Samrådshandling, *Förslag detaljplan för fastigheten Riddaren 8 i stadsdelen Östermalm i Stockholm, S-Dp 2020-05832-54*, Stockholms stadsbyggnadskontor, Planavdelningen, 2021-10-05

Nyréns Arkitektkontor

2021